Medborgarnas möjligheter att föra talan i domstol mot staten i miljöpolitiska frågor

Av f.d. hovrättslagmannen jur.dr h.c. MÅNS JACOBSSON[1]

Under senare år har enskilda och sammanslutningar väckt talan mot stater i syfte att staterna ska åläggas att avbryta verksamhet som anses bidra till försämring av miljön eller att vidta åtgärder för att bromsa denna försämring. I artikeln redogörs för staternas rättsliga förpliktelser rörande miljöskydd, framför allt 2015 års Parisavtal och Europakonventionen. Exempel ges på fall då sådan talan förts vid domstol i olika länder. En redogörelse ges för det s.k. Auroramålet, i vilket miljöaktivister hade väckt talan mot svenska staten vid Nacka tingsrätt och yrkat att tingsrätten skulle fastställa att staten var skyldig att vidta vissa åtgärder för att motverka klimatförändringarna. I detta mål uppkom viktiga konstitutionella frågor och frågor avseende Sveriges förpliktelser enligt internationella fördrag. Högsta domstolen beslöt i februari 2025 att målet inte kunde tas upp till prövning i domstol.

1 Inledning

När enskilda eller sammanslutningar väcker talan mot stater eller företag, är det i allmänhet i syfte att få ekonomisk ersättning för någon skada som staten eller företaget har vållat vederbörande rättssubjekt. Under senare år har emellertid enskilda och sammanslutningar av enskilda väckt talan mot stater vid domstolar i olika länder för att staterna ska åläggas att avbryta verksamhet som av dessa enskilda eller sammanslutningar anses bidra till försämringen av miljön eller att staten ska föreläggas att vidta åtgärder för att bromsa denna försämring (s.k. klimattalan). Frågan i dessa fall är om staten kränker klagandenas rättigheter genom att vidta miljöskadliga åtgärder eller underlåta att vidta tillräckliga åtgärder för att minska sin negativa påverkan på det globala klimatet. Talan mot företag har väckts i liknande syfte.

I dessa s.k. klimatmål aktualiseras frågor om tolkningen av grundläggande rättigheter som rätten till liv, skydd för privatlivet, egendomsskydd och konstitutionellt miljöskydd. Vidare uppkommer ofta processuella frågor gällande bland annat talerätt och processhinder. Målen rör dessutom i stor utsträckning förhållandet mellan den lagstiftande och den dömande makten samt förhållandet mellan en stats folkrättsliga och (för stater som är medlemmar i Europeiska Unionen) unionsrättsliga åtaganden, på ena sidan, och nationell lagstiftning, på den andra.

[1] Författaren var direktör för Internationella oljeskadefonderna i London 1985–2006.

Enligt uppgift har klimattalan väckts i nationella domstolar i över 1 000 fall.[2]

2 Staternas rättsliga skyldigheter såvitt gäller miljöskydd

Vikten av att skydda den mänskliga miljön åberopas i dagens samhälle på många områden. Hänvisning görs ofta till Parisavtalet från år 2015. Detta är en bindande internationell överenskommelse i vilken staterna åtar sig att hålla ökningen av den globala medeltemperaturen sedan 1800-talet väl under 2°C och att sträva efter att begränsa temperaturökningen till 1,5°C. I många länder har detta åtagande tagits in i den nationella lagstiftningen.

Såvitt gäller de stater som är medlemmar i Europarådet är 1950 års europeiska konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna med tilläggsprotokoll (Europakonventionen) av särskild betydelse. Denna konvention inkorporerades år 1998 i den svenska rättsordningen och utgör sålunda numera del av svensk rätt.[3] För EU:s medlemsstater gäller vidare Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU:s rättighetsstadga)[4] som aktualiseras vid tillämpning av unionsrätten. Dessa regelsystem har såvitt gäller fri- och rättigheter ett likartat innehåll, men det finns också betydelsefulla skillnader mellan dem. Det regelverk som i varje enskilt fall ger det starkaste skyddet har företräde och kan åberopas av den enskilde (jfr prop. 1993/94:117 s. 39).

Inom FN-systemet finns flera olika traktater om fri- och rättigheter med olika tillsynsorgan och varierande befogenheter. Vidare finns regionala konventioner för de amerikanska staterna i Nord-, Mellan- och Sydamerika samt för de afrikanska staterna.

3 Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Efterlevnaden av Europakonventionen övervakas av den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Domstolen behandlar som mellanstatliga fall inte bara klagomål av en eller flera stater mot en annan stat utan också enskilda klagomål mot stater.

För att ha rätt att väcka talan i Europadomstolen ska klaganden vara berörd av den rättighetskränkning som görs gällande i målet. Enligt Europadomstolens rättspraxis förutsätts att klaganden kan visa att det finns en överhängande risk för denne att lida en personlig skada till följd av att en konventionsrättighet kränks. Vidare krävs i princip att klaganden har uttömt nationella rättsmedel innan talan väcks i Europadomstolen.

[2] Databas hos Columbia University's Sabin Center for Climate Change Law; United Nations Environment Programme (UNEP), Global Climate Litigation Report**,** 2023 Status Review.

[3] Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna; jfr 2 kap. 19 § regeringsformen som innebär ett förbud mot svensk normgivning som strider mot Sveriges åtaganden på grund av konventionen.

[4] *Europeiska unionens officiella tidning nr C 083, 30/03/2010.*

I många mål aktualiseras frågan om en tolkning av Europakonventionen. Tolkning av traktater regleras i 1969 års Wienkonvention om traktaträtten. Enligt Wienkonvention ska traktater tolkas ärligt i överensstämmelse med den gängse meningen av traktatens uttryck sedda i sitt sammanhang och mot bakgrund av traktatens ändamål och syfte (art. 31 p. 1).

Det har hävdats att Europadomstolen i sin rättspraxis genom åren utvecklat en tolkningsdoktrin som visserligen bygger på Wienkonventionen men som går längre än som följer av den konventionen. Av särskild betydelse är att domstolen tillämpar den s.k. *dynamiska tolkningsmetoden,* som innebär att konventionen ska ses som ett levande instrument som ska tolkas i ljuset av utvecklingen i de europeiska samhällena och bygga på gemensamma europeiska värderingar som förändras över tid. Denna tolkningsmetod vägs mot principen om ”*margin of appreciation*”, nämligen att staterna ges ett visst utrymme för att göra valet mellan motstående intressen. Dessa tolkningsmetoder har visat sig vara kontroversiella.[5]

Domstolen har gett Europakonventionens artikel 8 som skyddar den enskildes rätt till respekt för privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens en tolkning som bl.a. innebär att miljöfrågor kommit att behandlas av domstolen, t.ex. utsläpp av miljöföroreningar eller buller från restauranger och nattklubbar.[6] Det har hävdats att denna tolkning går utöver vad som vid konventionens tillkomst var syftet med denna artikel.

Övervakningen av verkställigheten av Europadomstolens domar ankommer på Europarådets ministerkommitté. Denna kommitté har bl.a. ålagt stater att vidta åtgärder som ansetts vara påkallade, t.ex. lagstiftningsåtgärder. Något stöd för denna praxis finns inte i konventionstexten som begränsar tillsynen till att ett utdömt skadestånd har betalats.

[5] För en diskussion av Europadomstolens praxis hänvisas till Carl Henrik Ehrenkrona, Utvecklingen av mänskliga rättigheter — en uppgift för övervakningsorgan och domstolar eller för lagstiftaren?, SvJT 2024 s. 745; Greta Frisk Norin och Anna Rogalska Hedlund, Alla måste ta sitt ansvar för upprätthållandet av grundläggande rättigheter och effektiva klimatåtgärder, SvJT 2025 s. 141; Carl Henrik Ehrencrona, Genmäle om utvidgningen av fri- och rättigheterna, SvJT 2025 s. 146.

[6] Artikel 8 första stycket lyder i svensk översättning: Rätt till skydd för privat- och familjeliv 1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. 2. Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutande av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

4 Europadomstolens dom mot Schweiz

En mycket betydelsefull dom meddelades av Europadomstolen den 9 april 2024 i ett mål mot Schweiz som hade väckts av en grupp äldre schweiziska kvinnor.[7]

De klagande kvinnorna hade yrkat att Schweiz skulle åläggas att vidta alla erforderliga åtgärder för att begränsa utsläppet av växthusgaser i den utsträckning som krävdes för att Schweiz bidrag till det globala utsläppet av dessa gaser skulle vara i linje med målet att hålla ökningen av den globala medeltemperaturen till långt under 2°C över förindustriella nivåer, eller åtminstone inte överstiga 2°C-målet.[8]

Domstolen ansåg sammanfattningsvis att, eftersom Schweiz inte hade uppnått sina klimatmål och inte vidtagit tillräckliga åtgärder i detta avseende, detta hade medfört intrång i rätten till liv enligt artikel 8 i Europakonventionen. Domstolen fann att klagandenas rättigheter hade kränkts till följd av en otillräcklig schweizisk klimatpolitik som, enligt domstolen, hade orsakat allvarliga risker för deras liv, hälsa, välbefinnande och livskvalitet.[9] Domstolen krävde att den schweiziska staten skulle omvärdera sina klimatförändringsmål och handla i enlighet med dessa mål. Målet avgjordes i en s.k. Grand Chamber bestående av sjutton domare, och domen torde därför få anses som ett viktigt prejudikat.[10]

Denna dom har lett till en debatt i Schweiz i vilken det har hävdats att domstolen har satt sig över demokratiskt fattade beslut. Det schweiziska parlamentet har uttalat att man inte avser att respektera domen. Frågan har också ställts om Schweiz bör säga upp Europakonventionen.

5 Domar av nationella domstolar

Ovannämnda dom av Europadomstolen är inte den första av detta slag. Klimatmål har handlagts av nationella domstolar i åtskilliga länder. Exempel på sådana domar ges i det följande.

År 2015 hade en miljöorganisation i London köpt tio aktier i ett bolag i Polen som hade för avsikt att bygga ett stort koleldat kraftverk norr om Warszawa. Organisationen stämde bolaget och hävdade att bolaget i fråga om detta projekt hade underlåtit att beakta aktieägarnas intressen. Organisationen hävdade att kraftverket skulle bli värdelöst mot bakgrund av den framtida elektrifieringen av Europas kraftförsörjning, En polsk domstol biföll organisationens talan, och bolagets överklagande avvisades av överinstansen. Någon tid därefter meddelade bolaget att projektet att bygga kraftverket inte skulle genomföras.

[7] Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, 2024 ECHR 304.

[8] Som exempel på de negativa följderna för dem av statens underlåtenhet gav några av dessa kvinnor de lidanden som de hade tillskyndats under vissa värmeböljor.

[9] Det förtjänar påpekas att rätten till hälsa, välbefinnande och livskvalitet inte nämns i konventionen utan är omständigheter som domstolen har infört genom sin praxis.

[10] Domen antogs med 16 röster mot 1. Avvikande mening avgavs av den brittiske domaren som ansåg att majoriteten hade gått utanför vad Europakonventionen tillät domstolen att avgöra.

Efter framgången i det polska fallet inledde den engelska miljöorganisationen en kampanj mot ett japanskt företag som avsåg att bygga ett koleldat kraftverk i Japan. Organisationen utarbetade en finansiell riskbedömning i fråga om detta projekt och skrev tillsammans med japanska investerare till bolagets styrelse. Efter ett möte mellan bolaget och organisationen meddelade bolaget år 2021 att det övergav projektet, med hänvisning till bristande lönsamhet till följd av konkurrensen från förnybar energi.

En miljöorganisation i Nederländerna och 900 nederländska medborgare stämde den nederländska regeringen på grund av att statens utsläppsmål enligt deras uppfattning var otillräckliga. År 2019 fastställde den nederländska Högsta domstolen en lägre domstols dom till klagandenas fördel. Regeringen ålades att se till att utsläppen i slutet av 2020 var minst 25 % lägre än 1990 års nivåer, snarare än de 17 % som regeringen tidigare fastställt.[11] Det reviderade utsläppskravet uppnåddes, om än med nöd och näppe.

En annan miljöorganisation i Nederländerna väckte talan mot ett oljebolag i en nederländsk underrätt och hävdade att bolaget hade en omsorgsplikt gentemot nederländska medborgare enligt landets civillag och Europakonventionen, som garanterar rätten till liv. Organisationen hävdade att bolaget olagligt hotade medborgarna genom att inte vidta lämpliga åtgärder för att undvika farliga klimatförändringar. År 2021 beordrade domstolen bolaget att minska utsläppen fram till 2030 med 45 % i förhållande till 2019 års nivåer. Kravet på en minskning med 45 % gällde inte bara de utsläpp som bolaget och dess leverantörer var direkt ansvariga för, utan också de utsläpp som uppkom när konsumenter brände olja producerad av detta bolag.[12] En appellationsdomstol upphävde emellertid år 2024 underrättens dom på den grunden att bolaget vidtog tillräckliga åtgärder i klimathänseende och att bolagets mål i fråga om koldioxidutsläpp låg i linje med miljöorganisationens krav.

En grupp unga tyskar stämde den tyska regeringen för att den inte hade satt upp klimatmål som var i linje med Parisavtalet. Ärendet avgjordes slutligen år 2020 av den federala författningsdomstolen. Domstolen konstaterade att alla myndigheter i enlighet med den tyska konstitutionen (Grundgesetz) var skyldiga att skydda framtida generationer mot klimatförändringar och att landets utsläppsbudget inte kunde förbrukas av en generation på bekostnad av nästa.[13] Som ett resultat av domen ändrades Tysklands klimatskyddslagstiftning (Bundes-Klimaschutzgesetz) i syfte att få till stånd en minskning av

[11] Stichting Urgenda v. Nederland, ECLI:NL:HR:2019:2007.
[12] Efter framgången i första instans hotade denna miljöorganisation 29 multinationella bolag med stämning om de inte publicerade ambitiösa klimatplaner. Ett nederländskt bolag publicerade därefter planer för en väsentlig minskning av sina koldioxidutsläpp.
[13] Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland e.V. und Solarenergie-Förderverein Deutschland v die Bundesregierung, BVerfGE 157:30.

utsläppen av växthusgaser med 65 % till 2030 i förhållande till 1990 års nivåer, i stället för 55 % som tidigare krävdes.

År 2024 ansåg en förvaltningsdomstol i Tyskland (Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg) att den tyska regeringen inte hade vidtagit tillräckliga åtgärder för att skydda medborgarna mot klimatförändringar.[14]

I Belgien hade en klimatorganisation och 58 000 enskilda väckt talan mot belgiska staten med påståendet att staten inte hade vidtagit tillräckliga åtgärder för att begränsa utsläppen av växthusgaser. Klagandena gavs talerätt på grundval av en ändamålsenlig tolkning av nationell processrätt mot bakgrund av artikel 9.3 i 1998 års Århuskonvention.[15] Appellationsdomstolen i Bryssel uttalade att den nationella miljölagstiftningen inte fick tolkas restriktivt och att även relevanta bestämmelser i internationella fördrag (såsom artiklarna 2 och 8 i Europakonventionen) omfattades av denna lagstiftning. Denna domstol fann att staten hade kränkt klagandenas rättigheter under nämnda artiklar i Europakonventionen genom att inte vidta kraftfullare åtgärder för att begränsa utsläppen av växthusgaser.[16]

I Storbritannien förlorade regeringen år 2024 ett mål i vilket vissa klimatorganisationer hävdade att regeringen inte hade vidtagit erforderliga åtgärder för att minska utsläppet av växthusgaser. I domen ålades regeringen att omarbeta sina klimatplaner.[17]

I ett mål i Frankrike rörande upprättande av en lagringsanläggning för radioaktivt avfall avgavs ett utlåtande av konstitutionella rådet (ett slags författningsdomstol). Rådet uttalade — med hänvisning till den franska *Charte de l'environnement* — att, när åtgärder vidtas som kan vålla allvarlig och långvarig skada på miljön, lagstiftaren ska tillse att valet av åtgärder som svarar mot dagens behov inte äventyrar kommande generationers möjligheter att tillgodose sina egna behov.[18]

I Italien väckte år 2021 ett antal organisationer och enskilda talan mot den italienska staten på den grunden att Italiens otillräckliga åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna kränkte grundläggande rättigheter som skyddades av den italienska konstitutionen och internationella avtal, som exempelvis Parisavtalet. I februari 2024 avvisade en domstol i Rom målet på grund av att domstolen inte hade behörighet att pröva denna talan.

År 2023 väckte organisationen Greenpeace och ett antal medborgare talan mot ett italienskt energibolag och hävdade att bolaget genom sin verksamhet bidrog väsentligt till klimatförändringarna samt yrkade att bolaget skulle hållas ansvarigt för de miljöskador som orsakades av dessa förändringar. I juni 2024 hänsköt en domstol i

[14] Die Deutsche Umwelthilfe v. die Bundesregierung, OVG11A22/21, OVG A31/22.
[15] 1998 års konvention om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor; prop. 2004/05:65.
[16] WZW Klimatzaak v Belgien et al. 2021/AR/1589, 2022/AR//637/, 2022/AR891.
[17] [2024] EWHC 995 (Admin).
[18] Cons. Const., 27 oct. 2023, n° 2023–1066 QPC.

Rom frågan om domstolens behörighet till Italiens kassationsdomstol (Italiens högsta domstol). I ett annat mål väcktes talan av Greenpeace och ett antal medborgare mot den italienska staten under påstående att den italienska statens klimatpolitik var otillräcklig. Även i detta fall hänsköts frågan om domstolens behörighet i klimatfrågor till kassationsdomstolen.

Tre miljöorganisationer väckte talan mot den spanska staten och gjorde gällande att regeringen inte hade vidtagit erforderliga åtgärder på klimatområdet beträffande den nationella planen för reduktion av utsläpp av växthusgaser. Organisationerna hävdade också att Spanien inte hade uppfyllt sina förpliktelser enligt Parisavtalet och enligt förordningen (EU) 2018/1999 om styrningen av energiunionen och av klimatåtgärder. Deras talan ogillades av den spanska Högsta domstolen på den grunden att Spanien inte kunde anses ha brutit mot Parisavtalet, eftersom staten hade antagit lagstiftning som låg i linje med EU:s skyldigheter enligt detta avtal.[19]

I Norge överklagade vissa organisationer ett beslut av det norska Olje- och energidepartementet att bevilja tillstånd för provborrning i en oexploaterad del av Barents hav. Enligt överklagandet stred beslutet mot både det norska grundlagsskyddet för miljön (artikel 112 i Grunnloven) och de mänskliga rättigheter som skyddas i nationell konstitutionell rätt och i Europakonventionen. Den norska högsta domstolen (Høyesterett) ansåg att det nationella konstitutionella miljöskyddet visserligen omfattade klimatet men att grundlagsbestämmelsen gav lagstiftaren ett vidsträckt utrymme att väga intresset av att skydda miljön och klimatet mot andra samhällsintressen. Enligt Høyesterett var det inte domstolens uppgift att överpröva riktigheten i dessa politiska intresseavvägningar.[20] Klagandena förde sin talan mot norska staten vidare i Europadomstolen. Målet i denna domstol har ännu inte avgjorts.

Denna dom av Høyesterett innebär att norska domstolar har ett mycket begränsat utrymme för att, med hänvisning till grundlagsskyddet för miljön, åsidosätta ett beslut eller underlåta att tillämpa en bestämmelse i lag på grund av dess materiella innehåll.

År 2023 väckte samma organisationer talan mot Energidepartementets beslut att godkänna planer för utbyggnad och drift av utvinningsanläggningar på tre oljefält. Klagandena gjorde gällande att konsekvenserna av de förbränningsutsläpp som den producerade oljan ger upphov till måste utredas innan sådana planer godkänns och produktionen påbörjas. Stöd för detta finns enligt klagandena i norsk lagstiftning, tolkad i ljuset av artikel 112 i Grunnloven, EU:s direktiv 2011/92/EU (MKB-direktivet), artiklarna 2 och 8 i Europakonventionen samt FN:s barnkonvention. Eftersom förbränningsutsläppen inte omfattats av verksamhetsutövarnas konsekvensanalys, hävdade

[19] Dom 1079/2023, *Greenpeace v. España*.
[20] HR 2020–2472–P.

klagandena att Energidepartementets beslut skulle förklaras ogiltiga. I förstainstansdomstolen fick klagandena bifall till sin talan. Denna dom har överklagats.

Efter att en grupp unga klimataktivister hade väckt talan i en domstol i Queensland (Australien), rekommenderade domstolen att ett förslag att bygga en mycket stor kolgruva skulle avslås, eftersom gruvan skulle få icke godtagbara klimatförändringskonsekvenser. En tillståndsansökan avseende detta projekt avslogs därefter.

I Kanada väckte femton ungdomar talan mot staten och hävdade att staten inte hade vidtagit erforderliga åtgärder med anledning av klimatförändringarna och att de skadats av dessa förändringar. Vidare väcktes talan mot staten av två grupper av ursprungsbefolkningen med påståendet att Kanada hade bidragit till klimatförändringarna på ett sätt som innebar ett hot mot deras identitet, deras kultur och deras förhållande till landet. De anförde att lagstiftningen för att motverka klimatförändringarna förvärrade detta hot och innebar intrång i deras rättigheter enligt Kanadas *Charter of Rights and Freedoms* som i artikel 7 föreskriver att envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet samt att Kanadas lagstiftning som godtog nuvarande nivåer av utsläpp av växthusgaser innebar att staten inte uppfyllde sina skyldigheter enligt Parisavtalet. Den federala applellationsdomstolen upphävde underrättens avvisningsbeslut och beslöt att målet skulle prövas såvitt gäller påståendet att klagandenas rättigheter enligt artikel 7 i *Charter of Rights and Freedoms* hade kränkts.[21]

År 2024 ålades Republiken Koreas regering av landets författningsdomstol att vidta konkreta åtgärder fram till 2049 till stöd för landets klimatmål. Detta var en seger för ett antal klimataktivister, som hade hävdat att deras rättigheter hade kränkts genom att Republiken Korea misslyckats med att minska utsläppen av växthusgaser tillräckligt snabbt.

En grupp enskilda väckte år 2024 talan i Japan mot tio företag som driver värmekraftverk. Gruppen hävdade att företagen hade underlåtit att vidta tillräckliga åtgärder för att minska sina koldioxidutsläpp i linje med internationella mål och att företagen därigenom uppsåtligen eller av oaktsamhet kränkt andra personers rättigheter eller lagligt skyddade intressen enligt den japanska civilrätten.[22] Någon dom har ännu inte meddelats.

En företrädare för en samfällighet i Nigerdeltat väckte talan mot Nigerias regering för att ha underlåtit att ingripa mot ett oljebolag som i samband med bolagets projekterings- och produktionsverksamhet utförde gaseldning. Vidare väcktes talan mot detta oljebolag för att ha utfört omfattade gaseldning i samband med sin verksamhet. Klaganden gjorde gällande att oljebolaget inte hade beaktat följderna av klimatförändringarna för samfällighetens kollektiva överlevad och gaseld-

[21] 2023 FCA 241.
[22] The Asian Shimbun, Asian and Japan Watch, 20 September 2024.

ningens potentiella livshotande effekter. Klaganden hävdade att gaseldningen kränkte samfällighetens medlemmars rätt till liv och mänsklig värdighet som garanterades i bl.a. Nigerias konstitution. En federal domstol fastslog att de rättigheter som garanterades av konstitutionen omfattade rätten till en ren, föroreningsfri och giftfri miljö. Domstolen fann att regeringen och bolaget genom att tillåta respektive fortsätta med gaseldning kränkt dessa rättigheter och beordrade dem att omedelbart vidta åtgärder så att gaseldningen upphörde.

I målet *Juliana v. United States* väckte ett antal ungdomar år 2015 talan mot Amerikas Förenta Stater i en federal domstol i Oregon. Klagandena hävdade att regeringen uppsåtligen hade kränkt deras rätt till liv, frihet och egendom samt att regeringen genom att uppmuntra och tillåta användningen av fossila bränslen inte hade fullgjort sin skyldighet att skydda befolkningen. Klagandenas talan ogillades år 2021 av en federal appellationsdomstol.[23]

I USA väckte en grupp miljöaktivister år 2020 talan vid en federal domstol mot delstaten Montana. Klagandena hävdade att delstatens vägran att överväga klimatförändringens effekter innan den stödde utvecklingen av fossila bränslen kränkte rätten till en ren miljö enligt Montanas delstatskonstitution. Miljöaktivisternas talan bifölls.[24] Denna dom kommer sannolikt att bidra till att andra grupper i USA kommer att använda rättssystemet för att tvinga fram åtgärder för att motverka klimatförändringarna.

I april 2024 beslutade USA:s högsta domstol att städer och delstater kunde föra talan rörande ansvar för klimatförändringar mot energibolag i delstatliga domstolar, inte bara i federala domstolar.

De ovannämnda amerikanska klimatmålen har i USA jämförts med de stora tobaksprocesserna i slutet av 1990-talet. Syftet med stämningarna i dessa processer var att utöva press på inflytelserika industrier som bidrog till enorm social skada. I tobaksprocesserna avslöjades omfattningen av tobaksindustrins lögner och dess manipulerande av den amerikanska allmänheten om hälsoeffekterna av deras produkter. Frågan är vilken bevisbörda som kommer att åvila klagandena i amerikanska klimatmål.

Efter antagandet av Parisavtalet har flera stora företag i USA, exempelvis Chevron, Conoco Philips och Shell, systematiskt tagit med klimatprocesser som en potentiell väsentlig risk i sina årliga finansiella riskupplysningar till Securities and Exchange Commission. Å andra sidan tar vissa andra större företag inte upp dessa risker i sina riskupplysningar.

Verkställighet av domar i klimatmål kan ofta möta svårigheter. År 2018 meddelade Colombias högsta domstol en dom av innebörd att regeringen måste för kommande generationer skydda landets del av Amazonområdet från avskogning. En miljöorganisation har påpekat

[23] 747 F. 3d 1159, 1167 (9th Cir. 2020).
[24] *Ricki Held et al., v. State of Montana et. al.*

att en omfattande avskogning fortsatte trots denna dom, åtminstone fram till dess att en ny regering tillträdde år 2022.

En annan typ av klimatmål är talan mot företag för s.k. greenwashing. På talan av Konsumentombudsmannen fälldes ett mejeriföretag i den svenska Patent- och marknadsdomstolen för användningen av uttrycket ”Netto noll klimatavtryck” på sina mjölkförpackningar; detta uttryck bedömdes vara missvisande eftersom det gav intrycket att mejeriprodukterna inte gav något klimatavtryck alls.[25] En domstol i Österrike förelade ett flygbolag att på sin hemsida och i sociala medier meddela att bolaget hade vilselett allmänheten genom att i annonser påstå att vissa av dess flygningar var neutrala i fråga om utsläpp av koldioxid.

I klimattvister uppkommer inte sällan en grundläggande vetenskaplig fråga, nämligen i vilken utsträckning klimatpåverkan genom utsläpp av växthusgaser orsakas av människan. De flesta forskare inom klimatområdet förefaller visserligen vara av den uppfattningen att det föreligger ett orsakssamband mellan utsläpp av sådana gaser och klimatförändringar. Det torde emellertid vara svårare att visa att svaranden i det särskilda målet — oavsett om det är en regering eller ett företag — är ansvarig för det mänskliga bidraget till den globala uppvärmningen och, om detta skulle kunna bevisas vara fallet, med hur mycket.

Denna svårighet illustreras av ett mål som är anhängigt i Tyskland. Talan har väckts vid tysk domstol av en bonde i Peru mot en tysk elektricitetproducent som är ett av de företag som släpper ut mest växthusgaser i Europa. Bonden har hävdat att hans egendom riskerar att skadas av en krympande glaciär i bergen ovanför egendomen och att en sjö som matas av glaciärens smältvatten hotar att bryta sina bankar. Mot bakgrund av en expertrapport har bonden gjort gällande att företaget är ansvarigt för 0,47 % av alla historiska globala utsläpp av växthusgaser. Av denna anledning, har han hävdat, borde företaget betala 0,47 % av vad det skulle kosta honom att skydda sin egendom, vilket skulle innebära att företaget skulle betala ersättning till honom med ca 20 000 euro. Skulle den peruanska bonden vinna detta mål, torde det få en mycket stor betydelse för potentiella kärande i hela världen i motsvarande situation.

6 EU-domstolen

Utvecklingen i den Europeiska Unionens domstol (EU-domstolen) i fråga om klimatprocesser har varit ganska olik den som ägt rum på nationell nivå i vissa medlemsstater. Det beror åtminstone delvis på den starkt begränsade talerätten för enskilda att väcka talan i EU-domstolen. De klimaträttsliga mål som nått denna domstol gäller i första hand tillämpningen av sekundärrättsliga bestämmelse inom EU-rätten.

[25] Mål PMT 17372-21.

7 Auroramålet

7.1 Svensk rätt

Det svenska skyddet för grundläggande fri- och rättigheter vilar på främst tre regelverk: 2 kap. regeringsformen (RF) som ger ett grundlagsskydd för ett antal fri- och rättigheter, Europakonventionen, som även har en förankring i regeringsformen, samt EU:s rättighetsstadga som aktualiseras vid tillämpning av unionsrätten.

Förutom de nämnda regelverken finns flera för Sverige bindande konventioner som antagits av Förenta nationerna (FN). Dessa FN-konventioner omfattar olika slags rättigheter. Sedan den 1 januari 2020 har FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) ställning som svensk lag.[26]

2023 års fri- och rättighetskommitté har i sitt betänkande (SOU 2025:2) som avlämnades i februari 2025 behandlat frågan om rätten till domstolsprövning. Kommittén har konstaterat att svensk rätt inte innehåller någon generellt tillämplig regel om rätt till domstolsprövning på konstitutionell nivå och att de överordnade bestämmelserna i stället finns i Europakonventionen och i EU:s rättighetsstadga.

I Europakonventionens artikel 6 föreskrivs att var och en ska vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Enligt artikel 47 i EU:s rättighetsstadga ska var och en vars unionsrättsligt garanterade fri- och rättigheter har kränkts ha rätt till ett effektivt rättsmedel inför en domstol och ha rätt att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång och inför en oavhängig och opartisk domstol som har inrättats enligt lag.

I svensk rätt regleras rätten till domstolsprövning i vanlig lag, t.ex. rättegångsbalken, förvaltningsprocesslagen och förvaltningslagen samt ett stort antal s.k. sektorslagar. Enligt fri- och rättighetskommittén anses den svenska processordningen generellt garantera den rätt till domstolsprövning som finns i europarätten, men den svenska regleringen är komplex och svåröverskådlig eftersom den består av flera olika regelverk. I svensk rätt finns ett stort antal bestämmelser som innebär att enskilda saknar rätt att få sin sak prövad i domstol. Enligt kommittén finns det goda skäl för att det även fortsättningsvis bör vara möjligt för normgivaren att begränsa rätten till prövning i domstol i de fall en sådan begränsning inte strider mot europarätten.

Kommittén har emellertid ansett att rätten till domstolsprövning ger uttryck för en så central rättsstatlig princip att den bör ges en tydlig konstitutionell förankring. Syftet med att ge rätten till domstolsprövning förankring i grundlag är således enligt kommittén enbart att grundlagsfästa den rätt till domstolsprövning som finns enligt gällande

[26] Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (prop. 2017/18:186).

rätt. Kommittén har därför föreslagit att det i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen tas in en bestämmelse av innebörd att var och en har rätt att få sin sak prövad av domstol eller annat oavhängigt rättskipningsorgan enligt bestämmelser som meddelas i lag. Bestämmelsen innebär enligt kommittén inte någon ändring av rättsläget och inte heller någon ändring av de principer som har utvecklats i praxis.

7.2 Frågeställningen i Auroramålet

En person har väckt en enskild grupptalan mot svenska staten vid Nacka tingsrätt.[27] Cirka 300 personer anslöt sig till grupptalan. Denna grupp betecknas allmänt *Aurora*, och målet benämns i det följande *Auroramålet*.

Gruppens medlemmar har yrkat att tingsrätten ska fastställa att staten har kränkt deras mänskliga rättigheter enligt Europakonventionen. De har gjort gällande att staten inte vidtar tillräckliga åtgärder för att motverka klimatförändringarna och att staten inte når upp till vissa angivna målsättningar för klimatet. De har yrkat att få fastställt att staten inte vidtar vissa specifikt uppräknade åtgärder. I andra hand har de begärt att domstolen ska ålägga staten att vidta vissa angivna åtgärder för att minska koncentrationen av växthusgaser i atmosfären.

Gruppmedlemmarna har hävdat att statens underlåtenhet att vidta adekvata klimatåtgärder utgör en kränkning av vissa fri- och rättigheter enligt Europakonventionen, nämligen av rätten till liv (art. 2), förbudet mot omänsklig och förnedrande behandling (art. 3), rätten till skydd för privat- och familjeliv (art. 8), förbudet mot diskriminering (art. 14) och rätten till respekt för sin egendom (art. 1 i första tilläggsprotokollet). Motsvarande rättigheter i EU:s rättighetsstadga har också åberopats. De har gjort gällande att det svenska grupptaleinstitutet ska ges samma funktion att tillhandahålla en kollektiv taleform som Europadomstolen har slagit fast ska gälla för föreningar som uppfyller vissa förutsättningar.

Staten har yrkat att talan ska avvisas med hänsyn till att det svenska grundlagssystemet inskränker domstolarnas behörighet att fatta beslut i frågor som hör till riksdagens och regeringens behörighet.

7.3 Hänskjutande av målet till Högsta domstolen

Tingsrätten hänsköt till Högsta domstolen (HD) frågan om en sådan talan mot staten kunde tas upp till prövning av domstol (jfr 56 kap. 13 § rättegångsbalken).

Tingsrätten ställde följande fråga till HD:

> Kan och ska talan av det slag som käranden väckt tillåtas mot bakgrund av regleringen i 13 kap. rättegångsbalken, grundläggande värden i det svenska

[27] Mål T 8304-22.

statsskicket samt Sveriges unions- och folkrättsliga åtaganden att säkerställa ett effektivt rättsskydd för enskilda?

Den 25 april 2024 meddelade HD prövningstillstånd såvitt gällde frågan om denna talan fick föras i domstol.[28]

7.4 Yttrande av Institutet för mänskliga rättigheter

HD tillät att ett yttrande från Institutet för mänskliga rättigheter togs in i målet.[29] Institutet är en statlig myndighet upprättad år 2022 med uppgift att främja upprätthållandet av de mänskliga rättigheterna.

Institutet har i sitt yttrande hävdat att tillgång till domstolsprövning är en grundläggande del av rättsstaten och skyddet för de mänskliga rättigheterna och hänvisat till Europadomstolens ovannämnda dom mot Schweiz som berörde både frågor om talerätt och materiellt ansvar. Institutet har påpekat att det, förutom Europakonventionen, finns annan internationell rätt som har betydelse, t.ex. Århuskonventionen[30] och FN:s barnrättskonvention.

Enligt institutet knyter Europadomstolens dom mot Schweiz an till en europeisk och global trend om mänskliga rättigheter och klimatkrisen. Institutet har i sitt yttrande hänvisat till att Europadomstolen i sin dom har gjort en noggrann genomgång av praxis och internationell rätt i frågan om huruvida enskilda och sammanslutningar ska tillåtas att föra talan i domstolen.

Sammantaget har institutet i sitt yttrande konstaterat att sammanslutningar och enskilda kan enligt Europakonventionen ha talerätt när det gäller klagomål om staters bristande klimatarbete. Enligt institutet finns det starka skäl för att talan i Auroramålet prövas materiellt i svensk domstol.

7.5 HD:s beslut

Huvudfrågan för HD var hur svensk rätt förhåller sig till möjligheten att föra en klimattalan mot staten, särskilt mot bakgrund av Europa-

[28] Mål Ö 7177-23.

[29] Institutet gavs därmed en ställning som i vissa utländska rättssystem, framför allt de system som grundas på common-law, ges *Amicus curaie* (”domstolens vän”). Denna term avser en person eller organisation som inte är part i målet och som tillåts att ge in ett yttrande till en domstol i en speciell fråga i vilken personen eller organisationen besitter särskild sakkunskap för att belysa frågor och konsekvenser av ett beslut utanför parternas intressen. Europadomstolen erkänner sådana yttranden under uttrycket ”ingripande av tredje part”. Det torde vara utomordentligt ovanligt att sådana yttranden ges in till svenska domstolar. Migrationsöverdomstolen har emellertid godtagit sådana amicus-yttranden från Förenta Nationernas högkommissarie för flyktingar (UNHCR) i målen MIG 2018:7 och 2021:14.

[30] I samband med Sveriges tillträde till Århuskonventionen antogs lagen (2005:181) om miljöinformation hos vissa enskilda organ som bl.a. gäller för verksamhet som avser myndighetsutövning eller utförande av offentliga tjänster som har samband med miljön; prop. 2004/05:65. Jfr direktiv 2003/35/EG om åtgärder för allmänhetens deltagande i utarbetandet av vissa planer och program avseende miljön.

domstolens ovannämnda dom i målet mot Schweiz. HD:s beslut meddelades den 19 februari 2025.[31]

I sitt beslut fann HD att målet inte kan tas upp till prövning på grund av att en domstol inte kan bestämma att riksdagen eller regeringen har att vidta någon viss åtgärd. HD uttalade att de politiska organen beslutar självständigt om vilka klimatåtgärder som Sverige ska vidta.

HD uteslöt dock inte att en s.k. klimattalan som utformas på ett annat sätt kan prövas i svensk domstol. HD hänvisade i sitt beslut till att Europadomstolen nyligen i en dom har slagit fast att en förening som uppfyller vissa krav kan ha rätt att föra klimattalan. HD konstaterar i beslutet att ett sådant mål enbart skulle kunna gälla frågan om enskildas rättigheter enligt Europakonventionen har blivit kränkta, inte vilka specifika åtgärder som staten är skyldig att vidta.[32]

7.6 Skälen till HD:s beslut

I sitt beslut hänvisade HD till vissa uttalanden av Europadomstolen i målet mot Schweiz. HD nämnde sålunda att det enligt Europadomstolen finns övertygande bevis för att klimatförändringarna redan har bidragit till en ökning av sjuklighet och dödlighet och att dessa förändringar — utan åtgärder från staternas sida — riskerar att komma till en punkt där de blir oåterkalleliga och katastrofala. HD konstaterade att Europadomstolen mot den bakgrunden hade kommit fram till att Europakonventionen, under vissa förutsättningar, ger en rätt att föra klimattalan mot staten.

HD påpekade att det enligt Europadomstolen är en grundläggande princip att inte tillåta en talan av enskilda för att tillvarata allmänna intressen. Europadomstolen har enligt HD klargjort att det därför ställs mycket höga krav för att enskilda ska ha rätt att föra en sådan talan och att enskilda bara har rätt till domstolsprövning om statens underlåtenhet har medfört tillräckligt överhängande och säkra effekter på deras individuella rättigheter.

HD noterade vidare att dessa höga krav enligt Europadomstolen inte tillämpas om talan i stället förs av en förening som uppfyller vissa krav på representativitet och lämplighet. HD nämnde att en sådan förening enligt Europadomstolen har rätt att få föra en klimattalan vid nationell domstol mot en stat för att få prövat om staten kränker medlemmarnas rättigheter genom att inte vidta tillräckliga åtgärder mot klimatförändringarna.

[31] NJA 2025 s. 88.

[32] I det pressmeddelande som publicerades av HD gör ett av de fem justitieråd som deltagit i målets avgörande följande uttalande: HD har alltså kommit fram till att gruppmedlemmarnas talan, så som den utformats vid tingsrätten, inte kan tas upp till prövning. Domstolen har inte tagit ställning till hur frågan skulle bedömas om talan fördes av en förening och talan var begränsad till att begära att få fastslaget att staten kränkt deras rättigheter enligt Europakonventionen genom att inte vidta tillräckliga åtgärder för att motverka effekterna av klimatförändringar.

Vidare hänvisade HD till ett uttalande av Europadomstolen av innebörd att intresset av att upprätthålla ansvarsfördelningen mellan den lagstiftande och den verkställande makten, på ena sidan, och domstolarna, på den andra sidan, kan motivera begränsningar i rätten till en sådan talan. HD påpekade att detta enligt Europadomstolen innebär att en talan som går ut på att staten ska anta lagar eller andra regleringar inte behöver tillåtas.

I sitt beslut anförde HD sammanfattningsvis följande.

HD påpekar att en sådan klimattalan som Europadomstolen uttalat sig om gäller återverkningar i stort av förändrat klimat — inte bara effekterna för vissa enskilda — och innebär en rättslig prövning av statens agerande inom klimatområdet. Enligt HD aktualiserar en sådan allmänt hållen klimattalan mot staten den konstitutionella gränsen mellan de allmänna domstolarnas uppgifter och de politiska organens beslutsfattande. Regeringsformen sätter gränser för vad svenska domstolar kan pröva men utesluter inte att en sådan allmänt hållen klimattalan ska vara möjlig.

HD hänvisar till att den talan som förs vid Nacka tingsrätt inte är väckt av en förening utan av en person som för talan för enskilda personers egen del. Denna form av enskild grupptalan kan enligt HD inte jämställas med en sådan talan av en förening som Europadomstolen behandlade i sitt avgörande. HD påpekar att den aktuella talan är en talan av enskilda, och de har inte åberopat omständigheter som innebär att risken för negativa konsekvenser av klimatförändringarna är särskilt allvarliga för just dem och att deras behov av individuellt skydd är akut.

Yrkandet om att tingsrätten ska fastställa att staten kränkt gruppmedlemmarnas rättigheter enligt Europakonventionen genom att inte vidta vissa uppräknade åtgärder för att uppnå vissa angiva målsättningar i fråga om klimatförändringar är enligt HD inte tillåtet. HD anför att detta beror på hänsynen till intresset av att upprätthålla ansvarsfördelningen mellan domstolar och andra offentliga organ samt statens bedömningsmarginal i dessa frågor. Av likande skäl är enligt HD inte heller yrkandet att staten ska åläggas att vidta vissa specifika åtgärder tillåtet.

Mot den bakgrunden kunde enligt HD den aktuella talan inte tas upp till prövning.[33]

8 Avslutande synpunkter

En grundläggande fråga i klimatmål är ofta i vilken utsträckning rätten till en ren miljö är en grundläggande mänsklig rättighet och i så fall om medborgarna ska kunna utöva denna rättighet i nationella eller internationella domstolar.[34] Vidare har domstolen i sådana mål inte

[33] Ett justitieråd var skiljaktigt i fråga om skälen till beslutet.

[34] Jfr resolution A/76/300 antagen av Förenta Nationernas generalförsamling den 28 juli 2022, *The human right to a clean, healthy and sustainable environment.*

sällan att ta ställning till vilken betydelse som Europakonventionen och (för EU:s medlemsstater) Europeiska Unionens rättighetsstadga samt 2015 års Parisavtal och andra internationella överenskommelser har i målet samt om förhållandet mellan vederbörande stats internationella åtaganden och de konstitutionella principer som gäller i denna stat.

Klimatmålen kan komma att påverka den allmänna uppfattningen om klimatförändringar, och detta oavsett om domstolen bifaller talan i ett visst mål eller inte. Om de klagande har haft framgång i ett klimatmål, torde detta uppmuntra klimataktivister att använda domstolstalan för att främja sina strävanden på klimatområdet. FN:s klimatpanel (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) uttalade år 2022 att klimattalan utgjorde ett nytt viktigt sätt att bidra till utvecklingen av en ny klimatpolitik.

Möjligheten för medborgare att med stöd av Europakonventionen föra talan mot sin egen stat eller regering vid Europadomstolen har berörts i det föregående. Europakonventionen (och några andra regionala konventioner) utgör undantag i detta avseende, eftersom stater normalt inte är beredda att låta enskilda rättssubjekt föra talan mot staten vid en internationell domstol. Sålunda kan t.ex. endast stater och EU vara parter vid FN:s havsrättsdomstol (The International Tribunal for the Law of the Sea).

Enligt 1998 års Århuskonvention om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor, som utarbetats inom FN:s ekonomiska kommission för Europa (UNECE), ska det finnas möjlighet att få handlingar och försummelser av myndigheter som strider mot miljölagstiftningen prövade av domstol eller annan oberoende och opartisk myndighet (art. 9). Århuskonventionen torde utgå från att sådan prövning äger rum vid nationell domstol eller annan nationell myndighet, och detta var också utgångspunkten vid övervägandena i samband med Sveriges ratifikation av konventionen.[35]

Bortsett från att enskilda under vissa förutsättningar kan driva miljömål vid Europadomstolen, måste talan mot en stat i miljömål därför väckas vid nationell domstol i vederbörande stat. I vilka fall en sådan talan är tillåten avgörs enligt denna stats rättsordning.

En grundläggande fråga torde emellertid vara i vilken utsträckning domstolarna är de lämpligaste organen att fatta beslut om de komplexa avvägningar mellan motstridiga intressen som ofta måste göras i klimatfrågor eller om sådana beslut, i demokratiska samhällen, snarare bör fattas av politiska företrädare valda av medborgarna. Det har emellertid också hävdats att domstolar genom sin självständiga ställning är lämpliga att avgöra klimatfrågor, eftersom de utan att ta politiska hänsyn kan ta ställning till om en regering eller ett företag genom sina handlingar eller sin underlåtenhet skapar risker i klimathänseende.

[35] Prop. 2004/05:65 s. 75–99.

Som framgår av redogörelsen för ett antal klimatmål har domstolar i olika länder tagit ställning till denna fråga på olika sätt. I vissa länder har domstolarna ansett sig ha betydande möjligheter att göra dessa avvägningar, medan domstolarna i andra länder inte har ansett sig böra göra sådana avvägningar eller inte tagit ställning i denna fråga.

Mot bakgrund av det sätt på vilket yrkandena hade utformats har HD i det svenska Auroramålet ansett att talan i detta mål inte kan prövas i domstol, eftersom en domstol inte kan bestämma att riksdagen eller regeringen har att vidta någon viss åtgärd. HD har emellertid inte uteslutit att en klimattalan som utformas på ett annat sätt kan prövas i svensk domstol. Auroramålet är därför med största sannolikhet inte den sista klimattalan som väcks i svensk domstol.[36]

[36] Sedan manuskriptet till denna artikel lämnades till Svensk Juristtidning, har Aurora i ett pressmeddelande av den 14 april 2025 uttalat att Aurora kommer att, mot bakgrund av HD:s beslut, stämma staten i egenskap av förening.